

**A látássérült emberek médiafogyasztási és
tájékoztatói lehetőségei
(szakdolgozat)**

SZERZŐ: SZATMÁRI PÉTER

2008.

Tartalomjegyzék

BEVEZETŐ	4
KIKRÓL BESZÉLÜNK PONTOSAN?	5
A BRAILLE-ÍRÁS	6
A TÉVÉ ÉS A RÁDIÓ	8
TÉVÉ- ÉS RÁDIÓMŰSOR	8
TÁJÉKOZÓDÁS A NYOMTATOTT SAJTÓTERMÉKEKBŐL	11
OLVASÓTÉVÉK, KÉZINAGYÍTÓK ÉS MÁS ESZKÖZÖK	11
EMBERI FELOLVASÁS	13
OCR (OPTIKAI KARAKTERFELISMERÉS) PROGRAMOK	13
AZ INTERNETES ÚJSÁGOLVASÁS	14
RSS.....	16
TÁJÉKOZÓDÁS AZ INTERNETEN	17
ÁLLAMI ÉS ÖNKORMÁNYZATI HONLAPOK: NEM	17
FÓRUMOK: IGEN	18
BLOGOK: IGEN	18
SZEMÉLYES KAPCSOLATOK (E-MAIL, SKYPE ÉS IWIW): IGEN	19
RÉSZVÉTEL A KÖZÉLETBEN	21
RÉSZVÉTEL A POLITIKÁBAN	21
VAKÜGYEK	23
ÁLTALÁNOS ISKOLÁK	23
VAKOK ÁLLAMI INTÉZETE.....	24
AZ ELEMI REHABILITÁCIÓ FEJLESZTÉSE	25
ÁLLAMI PÁLYÁZATOK ELEMI REHABILITÁCIÓS SZOLGÁLTATÁSOKRA.....	25
A DRÁVAPISKIBEN LÉTÉSÍTENDŐ ELEMI REHABILITÁCIÓS CENTRUM TÖRTÉNETE ÉS VISSZHANGJA	26
MVGYOSZ	27
AZ MVGYOSZ ELNÖKSÉGE	29
AZ MVGYOSZ KÜLDÖTTKÖZGYŰLÉSE.....	29
MVGYOSZ-KIADVÁNYOK	30
BETÖLTI-E SZEREPÉT A VAKOK VILÁGA FOLYÓIRAT?	31
VAKLISTA ÉS MÁS LEVELEZŐLISTÁK.....	33
KÖNYVEK	35
MÁS VAKBARÁT KÖNYVFORMÁTUMOK	36
MOZI ÉS SZÍNHÁZ	38
ÖSSZEGZÉS	39

SZAKDOLGOZAT

**A látássérült emberek médiafogyasztási és
tájékoztatói lehetőségei**

SZERZŐ: SZATMÁRI PÉTER

KONZULENS: SZUHAJ MIHÁLY

2008.

Bevezető

Aki elveszti a látását, egyben elveszti a tájékozódóképessége jelentős részét is, ami nem csak a közlekedés során vagy az emberi kapcsolatok jelentős részének elvesztésében mutatkozik meg, hanem az információk megszerzése terén is. De tényleg így van ez? Egy látássérülté vált ember valóban képtelenné válik a tájékozódásra a közéleti kérdések terén?

Ahogy az alábbiakban rámutatok, az információk megszerzése kisebb-nagyobb nehézségek árán, de a vak és gyengénlátó emberek számára is megoldható. Szakdolgozatom témája az ehhez rendelkezésre álló eszközök felmérése és bemutatása, elsősorban a közéleti kérdésekben való tájékozódás szempontjából. A dolgozatban elsősorban a látássérült emberek számára is használható technikai lehetőségeket kívánom tárgyalni, esetenként a szociológiai szempontokat is megemlítve.

A szakdolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségéért szeretnék köszönetet mondani Szuhaj Mihálynak, Herczeg Lajosnak, Takács Péternek és Molnár Ákosnak a látássérült emberekkel kapcsolatos alapvető ismeretekért, továbbá a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége (MVGYOSZ), a Vakok Állami Intézete és a Vakok Általános Iskolája munkatársainak az általuk nyújtott információkért.

Kikről beszélünk pontosan?

A köztudat a látássérült emberek látásteljesítményét nagyon leegyszerűsítve értékeli. Vak, aki nem lát semmit, illetve gyengénlátó, aki bármilyen szempontból kevesebbet vagy homályosan lát és tipikusan vastag szemüveget visel. A valóságban ez a kép sokkal árnyaltabb, és ebből adódóan a médiafogyasztási szokások is változatosabbak lehetnek.

A KSH népszámlálási adatai szerint 2001-ben 577.006 ember élt fogyatékkal Magyarországon. Közülük 64.558 fő volt látássérült, ami az összes fogyatékkal élő ember 11,2%-a. Magyarországon évente kb. ezer ember veszti el teljesen vagy részlegesen a látását.¹

További részletes adatok olvashatóak ki az MVGYOSZ tagnyilvántartási adataiból. Ez alapján a látássérült emberek több mint kétharmada 60 év feletti: a látás súlyos megromlása vagy elvesztése tipikusan időskori probléma. A médiafogyasztási szokásokról azonban ez a tény még nem sokat mond, hiszen rengeteget számítanak a korábbi szokások és információszerzési igények, például hogy az illető amíg látott, olvasott-e napi- és hetilapokat, milyen műsorokat nézett vagy hallgatott, használt-e számítógépet, illetve emberileg mennyire képes alkalmazkodni a megváltozott helyzetéhez.

Könnyebb helyzetben van, aki a látását csak fokozatosan veszíti el, vagyis új módszerek elsajátításával esetleg fel tud készülni arra az időszakra, amikor valóban megvakul. Azt is látni kell, hogy az idősebb emberek nehezebben tudnak alkalmazkodni, új módszereket elsajátítani, mint a fiatalok, ugyanakkor jobban is ragaszkodnak a korábban megszokott nívó megtartásához, például hogy a látásuk elvesztése után is tudjanak könyvet, újságot olvasni. Sokan csak azért szeretnék, akár öregkorukban is megtanulni a számítógép használatát, hogy a segítségével ismét tudjanak szépirodalmi műveket és verseket olvasni.

1

A BRAILLE-ÍRÁS

A köztudatban a vak emberek írásbelisége a Braille-írás², ami valóban megkerülhetetlenül fontos, de valójában inkább csak a vak *gyerekek* életében. Ők ugyanis a Braille-írás segítségével szerzik első olvasási élményeiket, ami elengedhetetlen a megfelelő fogalomalkotáshoz és az önálló olvasás élményének megszerzéséhez is. A felnőtt és idős vak emberek azonban viszonylag jól megvannak a Braille-írás nélkül is, amit idősebb korban megtanulni is nehezebb. Nagyjából erre vezethető vissza, hogy a látássérült emberek összességének szinte elenyésző része, 10-12%-a százaléka ismeri csak a Braille-írást.³ Ráadásul jelen van az a látó emberek nyelvtudásával kapcsolatban is ismerős probléma, hogy az adott nyelvet, azaz esetünkben írást ki milyen gyakorisággal használja. Erről azonban nincsenek adataink, csak sejthető, hogy sokan, ha meg is tanultak Braille-ben olvasni, tudásukat mégsem használják rendszeresen. Amint az az MVGYOSZ honlapjának Braille-könyvtár ismertető oldalán olvasható: *„Az elmúlt időben a Braille könyvek olvasása háttérbe szorult. Ennek több oka is van. A könyvek nagyok, nehezek. Idősebb olvasóknak gondot okoz egyszerre több kötet elvitele. A háttérbe szorulásnak még egy, nagyon jelentős oka is van. A később megvakult sorstársak írni tökéletesen megtanulnak, de olvasni csak nagyon nehezen vagy egyáltalán nem tudnak. (...) A 90-es évek elejétől egyre nagyobb teret hódít a számítógépes olvasás. (...) Olvasóink véleménye szerint azonban bensőségesebb élményt nyújt a maguk olvasta könyv.”*⁴

A számítástechnikától független Braille-írásbeliségnek tehát elsősorban a látássérült gyerekek nevelésben van óriási jelentősége, a Vakok Általános Iskolája például saját Braille-könyvtárral is rendelkezik. A felnőtt vak emberek számára pedig az MVGYOSZ Központi Hivatalában működik Braille-könyvtár, ennek állománya azonban távolról sem kielégítő a felmerülő olvasási igényekhez képest. A hivataltól Braille-írásban is megrendelhetőek továbbá az MVGYOSZ által kiadott újságok, folyóiratok.

A médiafogyasztás szempontjából a Braille-írás nagyrészt összekapcsolódik a számítógép használatával. Kaphatóak ugyanis gyorsan és könnyen a számítógéphez csatlakoztatható Braille-kijelzők, ezek a számítógép használatát lehetővé tevő, a képernyőn látható üzeneteket felolvasó, ún. képernyőolvasó programokkal is együttműködnek, így gyakorlatilag minden,

² Az alábbi oldalon részletes és alapos, azonban informatikai szempontból már jócskán elavult ismertető olvasható a Braille-írásról:

http://p2p-fusion.mokk.bme.hu/w2/index.php/5.Braille_%C3%ADr%C3%A1s_t%C3%B6rt%C3%A9net

³ Forrás: MVGYOSZ tagnyilvántartás

⁴ http://mvgyosz.budapest.hu/engine.aspx?page=MVGYOSZ_brkonyvtar

ami ma számítógépen elérhető, olvasható igény szerint Braille-írásban is. Sajnos azonban a Braille-kijelzők magas ára⁵ miatt ezek ma Magyarországon még ritkaságszámba mennek.⁶

⁵ A PAC Mate QX sorozatba tartozó Braille-kijelzők legkisebb, 20 cellás változatának bruttó listaára 360 ezer forint az „Informatika a látássérültekért” Alapítvány kínálatában.

⁶ Elvben ide tartozna a Braille-billentyűzetek használatának kérdése is, azonban a látássérült emberek minden további nélküli használni tudják a szokásos QWERTY-billentyűzeteket is (persze meg kell tanulniuk szó szerint vakon gépelni). Ezért és a speciális eszközök magas ára miatt Magyarországon gyakorlatilag senki nem használ Braille-billentyűzetet a számítógép kezelésére.

A tévé és a rádió

A tévézési szokásokban nincs jelentős különbség a látó és a látássérült emberek között, és igaz ez a hír- és háttérműsorokra is. Persze amikor egy vak ember azt mondja, hogy: „megnéztem az esti híradót”, ez természetesen annyit jelent, hogy a rendelkezésre álló érzékszervei, azaz elsősorban a hallása segítségével fogadta be az információkat.

Hátrány elsősorban akkor érné a látássérült embert, ha a nyújtott információk kifejezetten vizuálisak lennének, ez a hírműsorok esetében például grafikonoknál fordulhatna elő, vagy ha a műsorvezető nem értelmezi szóban is a mutatott képet, de ez a közéleti műsorok esetében csak ritkán fordul elő. Magyarországon egyébként is viszonylag sok a „beszélő fejek” jellegű közéleti műsor, amelyekben a nyilatkozó személy arcán kívül más vizuális információ nem egészíti ki az adást.⁷

A rádiók esetében még ennél is világosabb a helyzet: egy esetleges új készülék használatának megtanulása, a rádiócsatornák beállítása ugyan több időt vesz igénybe, mint egy látó ember számára, de ez a későbbi használat során már nem jelent nehézséget. A rádiók műsorát a látássérült emberek a látó társaikkal tökéletesen egyenértékűen tudják élvezni.

TÉVÉ- ÉS RÁDIÓMŰSOR

Sokkal nagyobb problémát jelent a tévé- és rádiócsatornák műsorai közötti választás, eligazodás. A látó emberek többsége valamilyen nyomtatott hetilap, a tévéműsor segítségével tájékozódik, amelyek széles választékban állnak rendelkezésre, ár, színesség és a járulékos magazin oldalak mennyisége szerint is kedvére választhat – aki el tudja ezeket olvasni.

Viszonylag kedvező helyzetben van még az a látássérült ember is, akinek van látó családtagja, hiszen az felolvashatja számára a műsorújság aktuális részét. Igaz, ezzel csorbul az önállóság, előfordulhat, hogy a családtag esetleg átsiklik az őt nem, de a látássérült embert esetleg érdeklő műsorok felett.

⁷ Bár a dolgozat tárgyát képező közéleti műsorokat ritkán sugároznak kódolt, fizetős csatornákon, érdekesség, hogy ha a kábeltévé-szolgáltató csak a képet kódolja, a hangot nem, az egy vak ember számára még teljes mértékben élvezhető. Egy vak úr mesélte, hogy bár nem fizetett elő rá, ő mégis tudja nézni otthon az HBO-t...

Akinek viszont látó családtagja sincs, az előtt három további lehetőség adódik: a rendszeres műsorok élvezete, szóbeszéd útján tudomást szerezni érdekes műsороkról, illetve a speciális, látássérülteknek szóló műsorújság megrendelése. Mert mindenkinek vannak kedvenc műsorai, ezeket azonos időben és azonos csatornán nézheti, illetve hallgathatja meg. Ha a műsor adás-ideje esetleg megváltozik egy másik időpontra, arról a műsorvezetők értelemszerűen tájékoztatást adnak, így jó esetben a látássérült nézők vagy hallgatók sem maradnak le a következő adásról. Az érdeklődést keltő eseti műsороkra az ismerősök vagy a családtagok is felhívhatják a figyelmet, nem beszélve a reklámokról – mindezekon túl is érezhető azonban, hogy szükség van olyan speciális rádió- és tévéműsorra, amelyet a látássérült emberek számára is önállóan használhatóvá tesznek.

Az MVGYOSZ a kétezres évek elején indította el RTV-újság szolgáltatását, amelynek keretében a szövetség tagjai kedvezményes áron (2008-ban évente 1500 forintért) juthatnak hozzá az RTV Részletes című műsorújság speciálisan számukra átkonvertált verziójához. A szövetség központi hivatalának munkatársai hétről hétre megkapják a lap betördelt (PDF formátumú) változatát, amelyből a megfelelő oldalakról a megfelelő hasábokat egyenként kimásolva és átkonvertálva elkészítik az újság vakbarát elektronikus és Braille-változatát.

A számítógépes változat 14 darab egyszerű szöveges formátumú (txt) fájlból áll (naponta külön a tévé- és a rádióműsor). A fájlok belső formátuma is egységes: a tévé- vagy rádiócsatorna neve után sorrendbe állítva található meg a műsorok címe és tartalma. Ez a szolgáltatás mára rendkívül elavult: a műsorújság olvasását segítő szoftvert dr. Földi János a szolgáltatás elindításával egyidőben készítette el - DOS operációs rendszer alá. Ez néhány kényelmi funkcióval segít a műsorok közötti eligazodásban, megmutatja például azt, hogy az adott időben melyik csatornán milyen műsorok láthatóak, ehhez a program a számítógép rendszeridejét veszi alapul.

Ugyanennek az újságnak a Braille-verzióját az MVGYOSZ Braille-nyomdájában készítik el, időben néhány nappal megelőzve az elektronikus változatot, hiszen a nyomtatott újság elkészítése és postai továbbítása is több időbe telik. A nyomtatás jelentős papírköltséggel jár: egy Braille-írási műsorújság kb. 20 darab A3-as, 160 grammos papírt igényel, amely egy hét múlva eldobható. Ettől függetlenül elmondhatjuk, hogy a Braille-nyomtatású újságok előfize-

tési lehetősége (a Braille-ben szintén elérhető Vakok Világával együtt) jelentős szerepet vállal a magyarországi Braille-kultúra megőrzésében.

Tájékozódás a nyomtatott sajtótermékekből

A nyomtatott sajtó olvasására a megszokott módszerekkel a látássérült embereknek nincs lehetőségük. A vak embereknél ez nyilvánvaló, de az apró betűk miatt a gyengénlátók sincsenek jobb helyzetben (gondoljunk csak például a Magyar Narancs kifejezetten hangyányi betűire). Van azonban néhány módszer, amelyekkel ezeknek az újságoknak a tartalma is elérhető a vak és gyengénlátó emberek számára is.

OLVASÓTÉVÉK, KÉZINAGYÍTÓK ÉS MÁS ESZKÖZÖK

Több olyan speciális segédeszköz létezik, amelyek a rosszul látó emberek számára megkönnyítik a síknyomtatású kiadványok elolvasását. Ilyenek például a digitális olvasótévék, amelyeknek optikai és digitális fajtái is léteznek, de a működési elvük ugyanaz: egy vízszintes tálcára, amely jobbra, balra, előre és hátra is mozgatható, kell elhelyezni az olvasni kívánt síknyomtatású szöveget, például kinyitott könyvet vagy újságot. A tálca felett egy állványon fixen helyezkedik el egy kamera, amely a tálcára néz, és a készülék a kamera által látott képet kinagyítja egy képernyőre, ami lehet egy televíziókészülék vagy szabványos számítógépes monitor is. A nagyítás mértéke szabadon változtatható, azt az egyéni igénytől, illetve az adott síknyomtatású szöveg méretétől függően kell megválasztani. Az olvasótévék közül a digitális készülékek számítanak modernebbnek, egyrészt mert az alkatrészei csereszabatosak az ismert számítástechnikai eszközökkel, másrészt összetettebb szolgáltatásokat nyújtanak, mint például az inverz vagy egyéni színű képek megjelenítése (sokaknak a fekete háttéren megjelenő sárga betűk az ideálisak). Olvasás közben kevésbé a szem mozog a betűk felett, inkább a tálcát kell a kamera alatt a megfelelő irányba mozgatni.

A kézinagyító eszköz lehet egy optikai szaküzletben kapható, szokásos nagyító, de akár a gyengénlátó emberek számára készült digitális kézinagyító készülék is, amely az olvasótévékhez hasonló speciális szolgáltatásokat is nyújt, mint például az eltérő szinkontraszok, a kényelmesen szabályozható nagyítási arány stb.

Ezek és más, hasonló eszközök is bárki számára hozzáférhetőek Magyarországon, akár több szervezet kínálatából is válogathat az érdeklődő.⁸ Általános probléma azonban a speciális eszközök magas ára, amelyek megvásárlását így csak kevesen engedhetik meg maguknak: egy digitális kézinagyító, amely inkább csak a rövidebb szövegek, például árcédula elolvasására alkalmas, nagyságrendileg kétszázezer, egy asztali olvasótévé pedig félmillió forintba kerül.

Állami támogatás egyik ilyen eszköz megvásárlásához sem vehető igénybe: az Országos Egészségbiztosítási Pénztár a látássérült emberek számára kizárólag a fehér bot megvásárlását támogatja (és abból is csak egy olcsóbb, egyszerűbb változatot...). A pályázati források is rendszerint inkább a számítógépek beszerzését teszik lehetővé. Ebből a szempontból üdítő kivétel volt a Fogyatékosok Esélye Közalapítvány által 2006-ban, az önálló életvitelt segítő eszközök beszerzésére kiírt pályázat, ahol a látássérült emberek gyakorlatilag maguk dönthették el, mire van leginkább szükségük. A pályázat azonban az első Gyurcsány-kormány Száz lépés programja egyik lépéseként egyedi maradt, és a fejenként ötvenezer forintos támogatási összeg sem volt elegendő nagyobb értékű eszközök beszerzéséhez.

További nagyon lényeges strukturális probléma, hogy az esetleges beszerzési lehetőség, történjen az pályázati forrásból, egyedi támogatásból vagy önerőből, rendszerint a *tulajdonbavételt* segíti, nincs lehetőség egy olcsóbb *bérlési* konstrukció igénybe vételére. Ez azért nagyon lényeges probléma, mert ezek az eszközök nyilvánvaló okokból csak a gyengénlátó emberek számára nyújtanak megoldást. Márpedig a gyengénlátás orvosilag sokszor csak egy köztes vagy ideiglenes állapot a teljes vagy majdnem teljes vakság felé, illetve a gyerekek esetében a növéssel járó változásokkal is számolni kell. Könnyen előfordulhat tehát, hogy a drága pénzen beszerzett speciális segédeszköz a látássérültség mértékének változásával használhatatlanná válik, ennek a problémának a megoldására azonban, például az egyszer már eladott eszközök visszavételére és újraértékesítésére jelenleg egyik forgalmazó vagy finanszírozó szervezet sincs felkészülve.

⁸ Forgalmaz ilyen eszközöket egyebek között az „Informatika a látássérültekért” Alapítvány, a Labrador Bt., a pécsi 3V Kft., illetve rendszeresen rendez kiállításokat az érdeklődők számára a Gyengénlátók Általános Iskolája.

EMBERI FELOLVASÁS

Az eljárás legismertebb követője Pósalaky úr a Légy jó mindhalálíg című regényből, akinek Nyilas Misi olvasta fel a napilapok tartalmát. Sajnos nincsenek adataink arról, hogy Pósalaky úr példáját hányan követik napjainkban is a látássérült emberek közül.

A nyomtatott újságok felolvasásának meghallgatására egyetlen szervezett módszer létezik, az MVGYOSZ Lapról hangra szolgáltatása, amely Hangstúdió munkatársai által válogatott cikkeket tartalmazza. Azonban, legyen ez a válogatás bármilyen színvonalas, közel sem fedheti le a napi- és hetilapok által nyújtott kínálatot (ahogy pl. a Tallózó című hetilap sem pótolhatja az összes többi újságot).

OCR (OPTIKAI KARAKTERFELISMERÉS) PROGRAMOK

Az OCR (Optical Character Recognition) szoftverek a szkennelvel beolvasott dokumentumokat konvertálják szöveges formátumba. A beolvasott dokumentum lehet újságoldal, könyvoldal vagy bármilyen nyomtatott dokumentum is, például egy hivatalos levél. A szkennelvel beolvasott oldalon az OCR program egyenként megvizsgálja képet alkotó pontok elrendeződését, és megállapítja, hogy azok milyen betűt, számot vagy írásjelet alkothatnak. Az eredmény egy számítógépen szerkeszthető szöveg, amely már felolvastatható a megfelelő képernyőolvasó programmal vagy tovább szerkeszthető egy szövegszerkesztővel. A művelet négy lépésből áll:

- a nyomtatott oldal beolvasása szkennelvel,
- a szöveg felismertetése egy optikai karakterfelismerő programmal,
- a szöveg felolvasatása a képernyőolvasó programmal,
- szükség esetén a szöveg további javítása, szerkesztése.

A napilapok ilyen formában történő olvasása azonban meglehetősen nehézkes lenne: a nagyalakú újságlapok beolvasása nem oldható meg egy menetben az A4-es szkennerek segítségével, ráadásul az OCR-szoftverek számára nehézséget okozna az egyes cikkek elkülönítése is. Hasonló a probléma a bulvárlapokkal és a magazinokkal is: a tördelés változatossága a látóolvasó számára (jó esetben) kellemes változatosságot és esztétikai élményt jelent, az OCR-programot használó látássérült ember számára csak bosszúságot.

Jobb a helyzet a politikai hetilapoknál, amelyeknél

- az oldalak mérete A4-es vagy annál kisebb (az Élet és Irodalom például emiatt szintén kisebb),
- állandóbb oldalfelépítéssel rendelkeznek (például egy cikk mindig ugyanannyi hasábot foglal el és kevésbé jellemző a hasábok vízszintes megtörése),
- az adott oldalon belül a cikkek helye mindig ugyanott van (legalább a napilapokhoz képest kisebbek a változások).

Ez a technológia egyébként kiválóan alkalmas könyvek beolvasására, és a látássérült emberek is elsősorban erre használják, bővebben ld. a Könyvek című fejezetben!

Egy praktikus ötlet nyomán, az OCR szoftver és a felolvasóprogram egy készülékbe való beépítésével lehetőség nyílik a síknyomtatású oldalak felismertetésére és azonnali felolvastatására, előzetes számítógépes ismeretek nélkül. Az ilyen eszközök használata igen egyszerű, így az idősebb látássérült emberek számára sem okoz problémát a használata. A készülék méreteit és külsejét tekintve egy további nyomógombokkal kibővített szkennerre hasonlít. Több európai és amerikai cég is ajánl ilyen típusú készülékeket, Magyarországon a legismertebb a német Baum GmbH által fejlesztett Poet Compact nevű felolvasókészülék, amely magyar nyelven is képes felolvasni a könyv szövegét. Automatikusan felismeri a behelyezett dokumentum irányát, beolvassa és felismeri a szöveget, majd felolvassa azt. A probléma ezeknél is ugyanaz, mint az olvasótévénél és más speciális eszközöknél: a hazai szinten rendkívül magas, kb. egymillió forintos ára, illetve hogy a beszerzéséhez állami támogatás sem vehető igénybe. Magyarországon néhány könyvtár rendelkezik csak saját Poet Compact készülékkel.

AZ INTERNETES ÚJSÁGOLVASÁS

Mielőtt az internetes újságolvasásra rátérnénk, érdemes röviden megismerkedni azzal, hogyan használják a látássérült emberek a számítógépet, ráadásul külön kell tárgyalni a vak és a gyengénlátó emberek helyzetét. A vak emberek az úgynevezett képernyőolvasó programok segítségével tudják kezelni a számítógépet. Ez kimondja a leütött billentyűket és a hangszórón keresztül felolvassa a képernyőn látható üzeneteket, szövegeket. A képernyőolvasó program segítségével a vak emberek is majdnem ugyanúgy tudják használni a számítógépet, mint a látó társaik, tudnak fájlokat kezelni, szöveget szerkeszteni, táblázatokat kezelni, e-mailezni és weboldalakat böngészni.

Számunkra most ez utóbbi, a böngészés a lényeges, ezzel kapcsolatban lényeges eltérés a látó felhasználókkal szemben, hogy amíg látva azonnal megtalálhatóak a weboldalakon a lényeges tartalmi részek, valamint átlátható a menüpontok szerkezete, addig a vak felhasználó csak sorjában, a teljes weboldalt végigolvasva tudja megismerni annak tartalmát. Így például egy híroldal esetében a menüt is végig kell olvasni ahhoz, hogy a tényleges cikkhez az illető eljusson. Az eligazodást egyes speciális funkciók által a képernyőolvasó programok is segítik, ezek igénybeviteléhez azonban a weboldalak szerkesztőinek is segítenie kell, például a címsorok szabványos kialakításával, amelyek így gyorsabban elérhetőek a vak látogatók számára.

A gyengénlátó felhasználók a Windows kiegészítő lehetőségeit vagy speciális képernyőnagyító programokat vehetnek igénybe, amelyek az egyéni igényeknek megfelelően kinagyítják és szükség esetén nagyobb kontraszttal vagy eltérő színekkel jelenítik meg a képernyő tartalmát. Az eligazodás a weboldalakon legfeljebb az első néhány alkalommal okozhat gondot, egy adott szöveg végigolvasása azonban a gyengénlátó felhasználó számára is tovább tart, mint egy látó felhasználónak.

Mi következik ebből az újságolvasási lehetőségekre nézve? A látássérült emberek helyzete nagyjából olyan, mint a külföldön élő magyaroké: a nyomtatott lapokhoz nem férnek hozzá, ezért kénytelenek az újságok internetes változatát olvasni. Ez azonban a jellemzően túlszűfolt kialakítású (gyakran a látó felhasználók számára sem feltétlenül ideális) weboldalak miatt viszonylag komoly kihívást jelent és sokkal lassabban megy, mint másoknak. Ezzel együtt az internetes újságolvasás egy rendelkezésre álló, és ha nehezen is, de kihasználható lehetőség.

Másfajta problémát jelent, ha a lapok tartalma az orgánum szerkesztőinek vagy tulajdonosainak elképzelési miatt csak késve vagy csak részlegesen érhető el az interneten (például ha az adott szám teljes tartalmát csak a következő szám megjelenése után publikálják). Ekkor a látássérült emberek ismét hasonló szituációban találják magukat, mint a külföldön élő magyarok: a lehetőségek ennyivel beszűkülnek, az interneten elérhető rengeteg alternatíva miatt azonban a tájékozási lehetőség mint olyan, nem csorbul jelentős mértékben.

RSS

Ahogy fent érintettem is, a látó felhasználókat is gyakran zavarja a követni kívánt honlapok sokféle kinézete, szerkezete, nem beszélve a szerkesztők néha meglepő, egyéni ötleteiről. Mindez a látássérült emberek életét sokszorosán is megnehezíti, hiszen nekik az egyébként jól felépített oldalakon is szokni, tanulni kell az eligazodást. Sokat javít a helyzetükön az RSS-technológia, amely a legbonyolultabb weboldal tartalmát is rendezetten, szöveges alapon, és ami nagyon fontos: egységesen jeleníti meg a felhasználó számára, tehát tetszőleges mennyiségű híroldal tartalma követhető nyomon egyetlen szoftveren keresztül. A webes hírgyűjtő szolgáltatások weboldalai általában nem vakbarátak, így pl. a Netvibes vagy a Google Reader szolgáltatás nem használható képernyőolvasó program segítségével – képernyőnagyítóval esetleg igen. Az RSS-olvasó szoftverek többsége azonban vakbarát, de az RSS-technológia ismertsége egyelőre a látássérült emberek között sem nagyobb, mint a látó felhasználók körében (azaz rendkívül alacsony).

Természetesen ez a jövőben változhat, egyrészt a fenti, számukra kedvező szempontok szélesebb körű felismerésével, másrészt a technológia fejlődése nyomán, a JAWS for Windows képernyőolvasó soron következő honosított verziója például már támogatja majd a Mozilla Firefox és az Internet Explorer 7 böngészőprogramok használatát is, és mindkettő rendelkezik beépített RSS-olvasóval.

Tájékozódás az interneten

Sokkal jobb a helyzet az eleve az internetre íródó lapok esetében, ezek jelenleg is fontos tájékozási pontokat jelentenek a látássérült emberek számára. Az Index például elkülönített címlapot működtet a www.index.hu/vakbarat címen és minden cikk megtekinthető vakbarát verzióban is, ha az adott URL-t kiegészítjük a /?vb karaktersorozattal, például így:

<http://index.hu/politika/bulvar/mobil3457/>

<http://index.hu/politika/bulvar/mobil3457/?vb>

Hasonló a helyzet a www.origo.hu/hirmondo oldallal, ahol a cikkekre mutató közvetlen URL-eket a www.origo.hu domain-név után írt hirmondo szócskával kell kiegészíteni így:

<http://www.origo.hu/sport/20080229-slaven-bilic-unicefnagykovet-lett.html>

<http://www.origo.hu/hirmondo/sport/20080229-slaven-bilic-unicefnagykovet-lett.html>

Bár az internetes szabványokkal foglalkozó szakemberek általában elvetik a szegregált oldalak készítésének ötletét, hiszen a grafikus oldalakat is viszonylag könnyen vakbaráttá lehetne tenni, az Index és az Origo elkülönített oldala is népszerűnek számít a vak és gyengénlátó felhasználók körében. A többi internetes újság használhatósága változó, sajnos ma még viszonylag kevés döntéshozó érzékeli, hogy a használhatósági elvek betartása nem csak a vak vagy más szempontból hátrányos helyzetű (például lassú internet-eléréssel vagy elavult számítógéppel rendelkező) felhasználók életét könnyítené meg.

ÁLLAMI ÉS ÖNKORMÁNYZATI HONLAPOK: NEM

Sajnos a politikai vezetők látóköre sem szélesebb ennél, a fogyatékkal élő felhasználók problémáinak figyelembe vétele egyelőre legfeljebb az ígéretek szintén, vagy még úgy sem létezik, nagyjából párhuzamosan az épületek akadálymentesítésével. Általánosságban is erősen vitatható, hogy a minisztériumok vagy önkormányzatok honlapjai mennyiben szolgálják ki hatékonyan az állampolgárok információhoz jutási igényeit – elektronikusan adót bevallani például sem vakon, sem Macintosh számítógéppel nem lehetséges ma Magyarországon. (Bár pont az adóbevallás tekintetében érzékelhető némi elmozdulás, de ez a látássérült embereket egyelőre nem érinti.) A Miniszterelnöki Hivatal Elektronikus kormányzat-központja 2006

márciusában adta ki a KIETB 1.9-es ajánlásának kiegészítését, amely ebben a témában releváns lett volna, az ajánlás azonban sajnos máig sem lépett életbe.

FÓRUMOK: IGEN

Az internetes fórumok a látássérült emberek számára szinte ugyanúgy használhatóak, mint a látó felhasználók számára. A fórumok ugyanis szinte kizárólag szöveges alapú weboldalak, ezért a képernyőolvasó szoftvekekkel kényelmesen végigolvashatóak, és a társalgásba való bekapcsolódás is könnyen megoldható. Az egyetlen kifejezetten vakügyi fórum oldal a Vakinfo portál égisze alatt működik⁹, nincs viszont adat arról, hogy az egyéb internetes fórum oldalaknak hány látássérült olvasója vagy résztvevője van – de nincs is szükség arra, hogy megkülönböztessük őket.

BLOGOK: IGEN

Nehezen lehetne megbecsülni, milyen mértékben vehetik át a jövőben, és milyen mértékben vették át máris a blogok a szerkesztett sajtó szerepét, tényként kezelhetjük azonban, hogy a tájékozódásban és főleg a véleményformálásban egyre komolyabb szerephez jutnak, és hatékonyan kiegészíthetik a szerkesztett orgánumokat.

A blogok szerkezete minden esetben nagyon hasonló: a bejegyzések címe szabványos címsor és hivatkozás, a bejegyzések sorban egymás alatt jelennek meg, az eligazodást pedig egy jól elkülönülő oldalsó menüben archívum, rovatok, címkék és szöveges kereső segítik, az új bejegyzésekről RSS-értesítő figyelmeztet. A blog mint tartalom-menedzselő rendszer a változatos küllemű portálokkal szemben, a fórumokhoz hasonlóan kifejezetten vakbarát.

Természetes igény, hogy a látássérült emberek írni is tudjanak blogokat. Sajnos a három nagy hazai blogszolgáltató (Freeblog, Blog.hu, Blogter) egyike sem biztosít ehhez ideális felületet, de több-kevesebb kényelmetlenség árán azért vakon is megoldható a bejegyzések publikálása. Ráadásul a Vakinfo portál kifejezetten vakbarát technikával biztosít lehetőséget a blogíráásra, néhány példa a teljesség igénye nélkül:

⁹ <http://www.vakinfo.hu/forum/index.php>

Durgonics Tamás személyes blogja:

<http://www.vakisk.hu/cgi-bin/vakinfoblog/weblog/tomi/index.cgi>

Erdődy Viktor személyes blogja:

<http://www.vakisk.hu/cgi-bin/vakinfoblog/weblog/viktor/index.cgi>

A világról, a mindenről és egyáltalán (Horváth Nikoletta újságírói gyakorló cikkei):

<http://reflexion.blogter.hu/>

Arra is van már vakügyi példa, hogy a kellően színvonalas blogok a szerkesztett újságokéhoz hasonló, jelentős közéleti szerepet láthatnak el. Takács Péter látássérült újságíró rendszeresen részt vesz az MVGYOSZ elnökségi ülésein, és a hivatalos lapot, a Vakok Világát rendszerint hetekkel (lapzárta utáni ülés esetén akár hónapokkal) megelőzve tudósít azokról. A blog látogatottsága ráadásul összemérhető a hivatalos lap olvasottságával¹⁰.

SZEMÉLYES KAPCSOLATOK (E-MAIL, SKYPE ÉS IWIW): IGEN

Egy sikírású levél elkészítése és postai feladása szinte megoldhatatlan egy látássérült ember számára, és a közlekedési nehézségek miatt személyesen is sokkal nehezkesebben, ritkábban tudja felkeresni a barátait. A személyes kapcsolatok közéleti tájékozódásban betöltött szerepe azonban óriási, hiszen a szóbeszéd és az ismerősök véleménye nyilvánvalóan nagy hatással van az egyénre. Éppen ezért nagyon fontos, hogy az interneten a látássérült embereknek is ugyanolyan lehetőségeik vannak a személyes kapcsolatok ápolására, mint látó társaiknak: ebben a tekintetben szinte teljesen egyenlők az esélyeik.

E-mailezni például lényegében ugyanúgy tudnak a látássérült emberek is, mint a jól látók, alapesetben szinte semmiből sem derül ki, ha a levelezőpartnerünk például vak. Néhány kisebb eltérés azért adódik:

- nem minden levelezőprogram vakbarát, de az Outlook és az Outlook Express az, a többség ezeket használja,¹¹

¹⁰ 2008 februárjában a blogot 258-an látogatták meg, a lapnak kb. 700 előfizetője volt, de mindkettőt sokan terjesztik – utóbbit illegálisan – e-mailben is.

¹¹ Vakbarát levelezőprogram még a The Bat!, illetve a JAWS for Windows következő verziója a Mozilla-termékek közül a Thunderbird levelezőprogramot is támogatni fogja.

- a képernyőolvasó programok hangjának sajátossága, hogy elfednek bizonyos gépelési hibákat, ezért a látássérült emberek által írt szövegben néha meglepő hibákat fedezhetünk fel - az esetleges helyesírási hibák nem feltétlenül a partner műveletlenségének a jelei,
- bizonyos „látós” hibákat viszont kifejezetten feltűnővé tesz a képernyőolvasó programok hangja, így a látássérült felhasználók legalább annyit nevetnek a látó partnerek egymás között nehezebben észrevehető hibáin, mint fordítva.

A látássérült emberek előszeretettel ápolják a kapcsolataikat telefonon, hiszen azt teljesértékűen használhatják, ráadásul telefonálni kényelmesebb is, mint személyesen felkeresni valakit. Éppen ezért az ingyenes internetes telefonálási lehetőségek arányaiban még népszerűbbek a köreikben, mint a számítógép-felhasználóknál általában. A használati szokások az internetes trendeket is követni tudják, hiszen a Skype és az MSN szoftverek is jól használhatóak a képernyőolvasó szoftverek segítségével.

Magyarország legnépszerűbb közösségi oldala az Iwiw, amely a látássérült felhasználók számára is nagyjából használható, ha nem is ideális. Az oldalain való kiigazodáshoz viszonylag jelentős informatikai jártasság kell, és a programozók a fejlesztések, átalakítások során a látássérült felhasználók sajátos szempontjait egyáltalán nem veszik figyelembe – ezzel megsértve egyben más, általános használhatósági elveket is. Ezzel együtt az Iwiw a vak és gyengénlátó felhasználók körében is népszerű, az ismerősök megkeresése és bejelölése 2007-2008-ban az ő körükben is divatos. Sajátos eltérés, hogy relatíve kevesen töltenek fel magukról képet, hiszen ők maguk nem tudják megítélni, hogy a róluk készült képek közül melyik sikerült jól, a feltöltött képek kiválasztása így a látó barátok és családtagok megítélésén múlik.

Részvétel a közéletben

RÉSZVÉTEL A POLITIKÁBAN

Közhely, hogy a fogyatékos emberek alulreprezentáltak a médiában: „...a fogyatékkal élők megjelenése egyszerűen nem passzol a kvízshow-król kialakított képhez, sokan rossz anyagi körülmények közt élnek, esetleg élethelyzetük miatt nem megfelelőek a kommunikációs képességeik, illetve nem felelnek meg a műsorkészítők által felállított esztétikai követelményeknek.”¹² Amíg ez így van, a politikai életben sincs sok esélyük, ahogy Dr. Hegedűs Lajos, a MEOSZ elnöke fogalmazott: „...egy mozgássérültnek állandó segítőre van szüksége, s ez a hazai közfelfogás szerint nem mutat jól. Nem véletlen, hogy Szili Katalin sem vállalja fel, hogy hiányzik a bal kézfeje.”¹³

Más kérdés, hogy a mégis megjelenő fogyatékos emberek között milyen arányban tudják képviseltetni magukat a látássérültek. Ehhez egyrészt figyelembe kell venni, hogy lényegesen kevesebb a látássérült, mint a mozgássérült ember, de azt is, hogy a látássérültség talán médiaképesebb, mint a mozgássérültség, valószínűleg ennek köszönhető, hogy az Áll az alku és a Legyen ön is milliomos című műsornak is volt már vak résztvevője. Ennél számunkra fontosabb: a vak (és félkarú) dr. Szigeti György 1990-től 1998-ig az SZDSZ országgyűlési képviselője, dr. Szőke László 2002-2006-ig Várpalota önkormányzati képviselője volt, Szuhaj Mihály pedig 2003-ban az Év embere választás győztese lett a Magyar Hírlapnál.

A probléma, hogy a felsoroltak közéleti tevékenysége még nem szakad el a fogyatékoságtól. Dr. Szigeti György például úgy lett parlamenti képviselő, hogy 1990-ben az SZDSZ felajánlott egy listás helyet az MVGYOSZ számára, ahová a szervezet dr. Szigetit delegálta, nyolc éves képviselősége alatt pedig az általa benyújtott törvénymódosító javaslatok többsége az egészségügygel, a szociális szférával és a társadalombiztosítással foglalkozott.¹⁴ Szuhaj Mihály programozóként egy optikai karakterfelismerő szoftverhez fejlesztett ki olyan felhasználói felületet, amely a látássérült emberek számára optimális használhatóságot biztosít. A szoftver díjnyertes lett, Szuhaj Mihály pedig az MVGYOSZ Informatika Csoport vezetője-

¹² <http://index.hu/kultur/media/mozgass2900/>

¹³ <http://vg.hu/index.php?apps=cikk&cikk=180038>

¹⁴ <http://www.mkogy.hu/iromany/kepv/s160irom.htm>

ként, jelenleg pedig az „Informatika a látássérültekért” Alapítvány elnökeként is azon dolgozik, hogy az informatikai vívmányok minél nagyobb mértékben segítsék a vak és gyengénlátó emberek életét.

Ez persze nem róható fel nekik, pályafutásukat érdemes azonban összehasonlítani a brit David Blunkett és az amerikai David Paterson eddigi életútjával. Paterson hároméves volt, amikor egy fertőző betegség a füléről a szemére húzódott és az egyik szemére megvakult, de a másik szemével is alig lát. Apja, Basil Paterson szintén politikus volt, ő lett New York első fekete polgármester-helyettese. David integráltan járt iskolába, kitűnő tanuló volt, történelemből és jogból diplomázott, majd szenátor lett. 2002-ben választották meg az állami szenátus demokrata párti frakcióvezetőjének. Eliot Spitzer kormányzó helyettese lett, majd Spitzer lemondása után a 19 millió lakosú New York állam kormányzója.¹⁵

David Blunkett vakon született, kifejezetten szegény családba, és tizenkét éves volt, amikor édesapja egy balesetben elhunyt. Magyarországon vajon mennyi esélye lenne egy szegény, árva, vak fiatalembernek arra, hogy elvégezze az egyetemet, majd oktatással, bevándorlással és pártpolitikával foglalkozzon? Blunkett ehhez képest belügyminiszter lett, a Munkáspárt potenciális miniszterelnök-jelöltje Tony Blair után, majd korrupciós botrány miatt kényszerült lemondani.¹⁶

¹⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/David_Paterson

¹⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/David_Blunkett

Vakügyek

A dolgozat eddigi részében a látássérült emberek általános közéleti tájékozódási lehetőségeit és tevékenységét elemeztem, ebben a fejezetben a vak és gyengénlátó emberek saját közéletét és az azon belüli tájékozódási lehetőségeket fogom tárgyalni.

ÁLTALÁNOS ISKOLÁK

Magyarországon három speciális általános iskola működik a látássérült gyerekek számára, a budapesti, Miskolci úti Gyengénlátók Általános Iskolája¹⁷, a debreceni Dr. Kettesy Aladár Általános Iskola¹⁸ szintén gyengénlátóknak, és a Budapesten, az Ajtósi Dürer soron működő Vakok Óvodája és Általános Iskolája¹⁹. Mindhárom iskola önkormányzati fenntartású, de országos hatáskörrel működik és mindhárom intézmény bentlakásos iskola és módszertani központ is egyben.

„A fogyatékos és hátrányos helyzetű gyerekeknek az egészséges diákok között van a helyük.”²⁰

Bár az idézett államtitkár szóhasználata helytelen („egészséges” helyett az „ép” vagy „nem fogyatékos” lett volna a helyes), mégis jól láttatja a ma már Magyarországon is általánossá vált, a fogyatékos gyerekek integrációjára való törekvést. Emiatt egyre kevesebben járnak a speciális iskolákba, amelyekben jól felismerhető tendencia a halmozottan fogyatékos gyerekek arányának növekedése. Ennek köszönhető, hogy már a vak óvodások között is külön csoportja lett a halmozottan fogyatékos gyerekeknek²¹, nem beszélve a vak általános iskolásokról, ahol külön osztály alakult a vak és értelmi fogyatékos, illetve a siket-vak tanulók számára.²²

Az integráltan tanuló gyerekeket az ún. utazó tanárok segítik, az ő foglalkoztatásukat takarja a „módszertani központ” elnevezés. Ők a helyszínen tanítják meg a gyerekeket a fogyatékoságukkal járó hátrányok leküzdésére, például a közlekedésre vagy a speciális eszközök használatára, de találkoznak a gyermeket fogadó intézmény tanáraival és a szülőkkel is.

¹⁷ <http://www.gyengenlatok.hu/>

¹⁸ <http://www.kettesy.sulinet.hu/>

¹⁹ <http://www.vakisk.hu>

²⁰ <http://www.sulinet.hu/tart/fcikk/Kff/0/17575/1>

²¹ <http://www.vakisk.hu/ovoda.html>

²² <http://www.vakisk.hu/iskola.html>

Magyarországon nem működik a látássérült gyerekekre specializálódott középiskola, a középiskolás korú vak és gyengénlátó gyerekek az általános iskolák 9-10. osztályaiban vehetnek részt szakképzésen vagy integráltan járhatnak valamelyik középiskolába, például a Vakok Iskolájával az Ajtósi Dürer soron szomszédos Teleki Blanka Gimnáziumba.²³

A speciális iskolák szervezete, működése, pedagógiai programja vagy az utazó tanárok munkájának tárgyalása szinte egyáltalán nem képezi a látássérült emberek közéleti kommunikációjának tárgyát. Persze aki az iskolák valamelyikének tanulója volt, bőségesen rendelkezik információkkal,²⁴ hiszen a bőrén érzi az esetleges problémákat, a vonatkozó újságokban, az internetes oldalakon és fórumokban mégsem tűnik jelentős témának az iskolák működése, a látássérült gyerekek nevelése és további sorsa. Például azzal a problémával, hogy a debreceni gyengénlátós iskolában megszűnt a módszertani részleg, vagyis a környező megyékben az integráltan tanuló gyengénlátó gyerekek immár látogató tanár nélkül maradtak, a Vakok Világa folyóirat mindössze három mondat erejéig foglalkozott az aktuális elnökségi ülésről szóló tudósításában.²⁵ A megszűnés okairól, vagy az esetleges ezzel kapcsolatos teendőkről semmit nem lehetett megtudni azóta sem, annak ellenére, hogy „*Dr. Nagy Sándor (az MGVYOSZ alelnöke, egyben a debreceni egyesület vezetője – Sz.P.) szerint ez súlyosan veszélyezteti a diákok megfelelő oktatását, mert a helyi önkormányzatok rendszerint nem tudják vállalni a felmerülő többletterhet. Az elnökség szerint a hasonló helyzetben lévő vidéki tagegyesületek lobbizására van szükség, nagyon veszélyes, ha tanulatlan, elhelyezkedni képtelen látássérültek kerülnek ki az iskolapadból a nem megfelelő integrált oktatás nyomán.*”²⁶

VAKOK ÁLLAMI INTÉZETE

A Vakok Állami Intézete szintén több funkciót tölt be: a bentlakásos részleg az ápolásra, gondozásra szoruló látássérült embereket látja el, más részlegek pedig a látásukat felnőtt korban elvesztő emberek elemi és foglalkozási rehabilitációjával foglalkoznak. A bentlakásos részleg

²³ <http://www.tbg-bp.sulinet.hu/>

²⁴ Erre a leginkább szemléletes példa talán Takács Péter, aki a Vakoda című könyvben örökítette meg általános iskolai élményeit.

²⁵ Fontos döntések az Országos Elnökség ülésén, Vakok Világa, 2008. január

²⁶ Forrás:

http://azmgyoszrolcenzuranelkul.freeblog.hu/archives/2007/11/26/Vakok_Vilaga_aki_a_foszerkesztot_nem_szereti_az_ujsagba_nem_irhat/

lakói azt az előnyt élvezik más szociális otthonok lakóival szemben, hogy az ápolás és ellátás a látássérültségre is tekintettel van.²⁷

A bentlakásos intézet működése az iskolákhoz hasonlóan egyáltalán nem képezi a vakügyi közéleti kérdések tárgyát. Ahhoz, hogy a rehabilitációs szolgáltatás működése elérje a vakügyi közélet ingerküszöbét, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium kétszázmillió forintos projektje kellett (lásd a következő fejezetekben).

AZ ELEMI REHABILITÁCIÓ FEJLESZTÉSE

Az elemi rehabilitáció a felnőtt korban látássérültté váló ember felkészítése az önellátásra, a háztartás vezetésére, a tájékozódási és közlekedési képességek fejlesztésére, a kommunikációs és informatikai csatornák megismerésére, a megváltozott élethelyzettel együtt járó konfliktusok kezelésére. Az elemi rehabilitáció egyben kitölti az orvosi és munkaügyi rehabilitáció közötti űrt, az orvosi ellátás után felkészít a látás elvesztése utáni életre és előkészíti a foglalkoztatási rehabilitációt.

ÁLLAMI PÁLYÁZATOK ELEMI REHABILITÁCIÓS SZOLGÁLTATÁSOKRA

Horváth Péter, az SZMM Fogyatékosügyi Főosztályának vezetője 2004-2005-ben helyesen ismerte fel a magyarországi elemi rehabilitáció elmaradottságát, és azt helyezte látássérültügyi működése középpontjába. Ennek keretében a minisztérium megbízásából a Fogyatékosok Esélye Közalapítvány (FOKA), illetve a jogutód Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közalapítvány (FSZK) 60, majd 200 millió forintos pályázatot írt ki elemi rehabilitációs szolgáltatások nyújtására.

Az első pályázat eredményhirdetésének időpontja egybeesett az egyik ilyen szolgáltatást nyújtó szervezet, a Vakok Állami Intézetén belül működő Vakok Elemi Rehabilitációs Csoportja (VERCS) működésének 25. évfordulójával, így az első sajtóhírek az elemi rehabilitáció fej-

²⁷ Nem a látássérült emberekkel kapcsolatos, de jól mutatja a szociális otthonokban élő fogyatékos emberek helyzetét az egy otthonba került két siket öregemberről szóló történet. Mindketten jól ismerték a jelnyelvet, így könnyedén el tudtak volna beszélgetni, legalább egymással. Az integráció fogalmát félreértő vezetőség azonban *külön épületben* helyezte el őket, így gyakorlatilag teljesen egyedül maradtak, hiszen sem egymással, sem a társaikkal nem tudtak kommunikálni többé.

lesztéséről az évfordulós ünnepséghez kapcsolódtak, és ha nem is sikkadtak el, kevesen tudták a valódi összefüggéseiben bemutatni a helyzetet.²⁸

A második pályázat keretösszege 200 millió forint volt, ami majdnem ugyanannyi, mint az MVGYOSZ, az egész országot lefedő érdekvédelmi szervezet egész éves állami támogatása. A pályázatnak három nyertese volt, a nagyobb összegekből lényegesen több látássérült magánszemély részesülhet tehát az elemi rehabilitációs szolgáltatásokból. A benyújtott pályázatok támogatásáról vagy elutasításáról az FSZK kuratóriuma 2007. augusztus 30-án hozott döntést,²⁹ az eredményről azonban a Vakok Világa folyóirat csak a 2008. márciusi számában, a minisztérium által szervezett tájékoztató napról írt tudósításában számolt be először.³⁰

A DRÁVAPISKIBEN LÉTESÍTENDŐ ELEMI REHABILITÁCIÓS CENTRUM TÖRTÉNETE ÉS VISSZHANGJA

Miután a fenti pályázaton nem nyert, Fodor Ágnes, a Vakok és Gyengénlátók Közép-Magyarországi Regionális Egyesületének (VGYKE) elnöke egy másik úton próbálkozott annak érdekében, hogy az általa vezetett szervezet is nyújthasson elemi rehabilitációs szolgáltatásokat. Mali Zoltánnal, Drávapiski polgármesterével közösen a Nemzeti Fejlesztési Ügynökséghez nyújtották be terveiket egy elemi rehabilitációs centrum létrehozására az alig száz fős lakosságú baranyai falu határában. A polgármester motivációja pontosan érthető, hiszen „(...) az új lakosok idetelepítése az önkormányzat egyik legfontosabb céljává lépett elő. 2006-ban 97 állandó lakos élt Drávapiskiben, azóta ketten meghaltak, ketten elköltöztek, de a lélekszám a betelepülések révén felfutott 100 fölé, jelenleg 112 lelket számlál. Ezt a folyamatot szeretné tovább erősíteni az önkormányzat, mert véleményük szerint másképp nem lehet megakadályozni a falu elnéptelenedését.”³¹

Fodor Ágnes motivációja ennél nehezebben térképezhető fel, hiszen például a pályázatban írt szempont („A fiatal-, illetve aktív felnőttkorban látásukat elvesztő személyek elemi rehabilitációjával Magyarországon egyetlen, nagy gyakorlattal rendelkező, de kis létszámú szakmai csoportban foglalkoznak...”) már a pályázat beadásának 2007. szeptemberi időpontjában sem

²⁸ <http://www.vakinfo.hu/index.php?subaction=showfull&id=1173690150&cnsnshow=headlines&ucat=1>

²⁹ http://www.fszk.hu/fszk/nyilvanossag/hatarozatok/2007_augusztus_30.pdf

³⁰ Napirenden a komplex rehabilitáció, Garamvölgyi Annamária, Vakok Világa, 2008. március

³¹ <http://www.vgyke.com/letoltes/elomegvaltandoc>

volt igaz, hiszen a korábbi, 60 millió forintos pályázat mindhárom nyertese nyújtott akkor már ilyen szolgáltatást.

Tény, hogy a terv nem nyerte el az NFÜ Irányító Hatóságának támogatását, mire a polgármester gyalogosan indult el Lamperth Mónika miniszterhez Drávapiskiből. Az útról több országos médium is beszámolt.³²

A hivatalos vakügyi orgánumban azonban az ügynek szinte megdöbbenően kis visszhangja volt: a Vakok Világa folyóirat például egyetlen szóval sem számolt be róla. Takács Péter blogger tudósítása szerint: „*Dr. Szőke azért tartja sajnálatosnak a nyilvánosság előtti csatározást, mert korábban az MVGYOSZ együttműködési megállapodást írt alá az érintett tagegységgel, melynek alapján Szőke szerint előzetesen egyeztetni kellett volna a projektről.*”³³ Kérdés, hogy az elnök álláspontja, mely szerint nem szerencsés a nyilvánosság előtt vitatkozni, elegendő melegség-e arra, hogy a lap semmilyen tájékoztatást nem nyújtott a kérdésben olvasóinak. A független Vakinfó portál is csak az MTI-hír közlésére szorítkozott,³⁴ a hiányt a Vaklista³⁵ töltötte ki, ahol a résztvevők részletesen tárgyalták a botrányral foglalkozó hírműsorok tartalmát, a pro és kontra érveket, valamint az elemi rehabilitáció mibenlétét, fontosságát is.

MVGYOSZ

A Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége (MVGYOSZ) a látássérült emberek érdekképviseleti egyesületeit összefogó országos szervezet. Az MVGYOSZ-nek jogi és természetes személyek is tagjai lehetnek, jogi személyek a látássérült emberek érdekében tevékenykedő, és a szervezetbe felvett egyesületek, természetes tag pedig bármely vak vagy gyengénlátó személy.

A szervezet működésének megértéséhez érdemes néhány évre visszatekinteni: a 2006-os alapszabály-módosítás és átalakulás előtt a szövetségnek kizárólag természetes személy tagjai

³² Például a Népszabadság is: A tárca nem tágít, Mali halad, Ungár Tamás, Népszabadság, 2007. november 14.

³³ http://azmvgyszrolcenzuranelkul.freeblog.hu/archives/2007/11/26/Vakok_Vilaga_aki_a_foszerkesztot_nem_szreti_az_ujsagba_nem_irhat/

³⁴ http://www.vakinfo.hu/hirek/list_cats.php?subaction=showfull&id=1194373277&cnsow=news&ucat=1&show_cat=1

³⁵ Látássérült emberek levelezőlistája, részletesen ld. később.

voltak, akik az egyes megyei egyesületekbe tömörültek. Megyénként mindössze egy egyesület működött, ezek az MVGYOSZ alárendeltjei voltak szervezetenként és anyagilag egyaránt, az országos vezetés az éves állami támogatást osztotta szét közöttük (illetve a központi hivatal és a vakvezető kutyákat képző iskola között is).

Az 2005-ös átalakulás során a megyei egyesületek önálló jogi személyévé váltak, új egyesületek is alakultak, egy megyében akár több is (így például Pest, Fejér és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben kettő-kettő). Az MVGYOSZ pedig ezen egyesületek szövetségévé vált, a látássérült emberek pedig az országos szövetség helyett a helyi egyesületek tagjaivá váltak. Aki esetleg egyik egyesület tagja sem kívánt lenni, az továbbra is az MVGYOSZ természetes tagja lehetett.

A tagegyesületek jogi személyként jóval nagyobb önállóságot élveznek, hiszen az egyesületek vezetői immár jogilag is függetlenek az MVGYOSZ központjától (korábban az egyesületek vezetői felett az MVGYOSZ főtitkára gyakorolta a munkáltatói jogokat, így főnök-beosztott viszonyban voltak). Ma már az egyesületek önállóan pályázhatnak, gazdálkodnak, és élvezhetik az önállóság egyéb áldásait. Ahogy dr. Szőke László korábbi, majd újraválasztott elnök fogalmazott: *„A kialakult helyzet egyértelművé teszi, hogy a szerkezeti átalakítás és a több lábbon állás elkerülhetetlen. Lényege: az önálló jogi személyiségű egyesületek indulhatnak a helyi és az országos pályázatokon, kihasználhatják a helyi lehetőségeiket, kiegészítve így az állami költségvetésből megszerezhető működési célú támogatásokat. Ugyanakkor szükséges az MVGYOSZ folyamatos működtetésének fenntartása is, ezért nem mondhatnak le az adózók jövedelemadójának 1%-os felajánlásairól és a jó pályázati lehetőségekről.”*³⁶

A kérdés, hogy az önállósággal melyik egyesület milyen mértékben képes élni. Az életképességet jelzi, hogy a már említett, Fodor Ágnes vezetése alatt álló VGYKE (a két budapesti egyesület közül az egyik) például már az átalakulás előtt, névlegesen még az országos szervezet égisze alatt nyert el 105 millió forint HEFOP-támogatást látássérült emberek üzleti asszisztens-képzésére.³⁷ A debreceni Egyesület a Sérült Emberekért 47 millió forintot nyert vak

³⁶ http://www.vakinfo.hu/hirek/list_cats.php?subaction=showfull&id=1115147926&ucat=1&show_cat=1

³⁷ <http://www.partnerunkeuropa.hu/index.html>

emberek call-centeres képzésére és foglalkoztatására,³⁸ míg a központi szervezet 112 millió forintot nyert non-profit ügyintézői OKJ-s képzésre,³⁹ mindkettő szintén HEFOP-pályázaton.

Mindeközben az MVGYOSZ évi kb. 200 milliós állami támogatása érdemben 2006-ban⁴⁰ és 2007-ben⁴¹ sem nőtt, így azok a szervezetek, amelyek pályázati vagy egyéb úton nem tudtak pénzt szerezni, és csak az állami támogatás nekik leosztott részéből kénytelenek megélni, a korábbinál sokkal nehezebb helyzetbe kerültek. Az állami támogatás a központi hivatal, a kutyakiképző iskola és a tageszervezetek között oszlik el, utóbbiak között immár pályázati úton (érdekesség, hogy a bírálóbizottság tagjait az operatív vezetést ellátó elnökség tagjai sem ismerik – a kiválasztásukat egyszerűen a központi hivatal vezetőjére bízták⁴²).

A felmerülő közéleti kérdések szempontjából érdemes külön foglalkozni az MVGYOSZ operatív vezetését ellátó elnökséggel, a legmagasabb szintű vezető testülettel, a küldöttközgyűléssel, valamint a szervezet különböző kiadványaival.

Az MVGYOSZ ELNÖKSÉGE

A szervezet operatív vezetését a havonta ülésező elnökség látja el, amely érezhetően hangsúlyt fektet az átlátható működésre. Az ülések nyíltak, azokon bárki részt vehet, sőt volt olyan terv is, hogy az üléseket az épületben működő hangstúdió munkatársainak segítségével élőben közvetítenék az interneten. Az ülésekről rendszeresen közöl tudósítást a Vakok Világa folyóirat, továbbá az ülések jegyzőkönyveit a szervezet honlapján is közzéteszik. Miután az ülések nyíltak, azokon bárki részt vehet, mint Takács Péter, a Vakok Világa folyóirat volt főszerkesztője, aki a főszerkesztői posztról történt leváltása után immár az internetes blogjában közli rendszeres elnökségi tudósításait.⁴³

Az MVGYOSZ KÜLDÖTTKÖZGYŰLÉSE

A szervezet legfőbb döntéshozó szerve a küldöttközgyűlés, ami a tageszervezetek és a természetes tagok által megválasztott, összesen kb. 120 küldöttből áll. Az alapszabály értelmében a

³⁸ <http://www.esf.hu/sa/program/doc/2-3-1eredmeny.asp>

³⁹ <http://www.fogyatekosugy.hu/main.php?folderID=1501&articleID=5620&ctag=articlelist&iid=1>

⁴⁰ http://www.vakinfo.hu/hirek/list_cats.php?subaction=showfull&id=1115147926&ucat=1&show_cat=1

⁴¹ http://azmvgyoszrolcenzuranelkul.freeblog.hu/archives/2006/11/26/Tobb_segedeszkozott_tobb_helyen/

⁴² <http://azmvgyoszrolcenzuranelkul.freeblog.hu/archives/2007/02/>

⁴³ <http://azmvgyoszrolcenzuranelkul.freeblog.hu/>

küldöttközgyűlés határozatait is nyilvánosságra kell hozni a Vakok Világában⁴⁴, valamint a jegyzőkönyvek az elnökségi ülések jegyzőkönyveihez hasonlóan elolvashatóak a szervezet honlapján.

A küldöttközgyűlés esetében a működés átláthatósága a fentiek alapján adottnak tűnik, érdekesebb kérdés azonban, hogy a megjelent küldöttek milyen megfontolások alapján hoznak döntéseket. A küldöttközgyűlés jogosult megválasztani ugyanis az MVYGOSZ elnökét és elnökségét, ehhez, szintén az alapszabály értelmében a jelölőgyűlés előtt a jelöltek nevét tartalmazó listát a küldöttekhez el kell juttatni. Ahhoz azonban, hogy valakit a küldöttek az MVGYOSZ elnökének vagy elnökségi tagjának megválasszanak, *nem szükséges előzetes írásos pályázatot vagy programot benyújtani*. Az elnök és az elnökségi tagok is csak egy rövid bemutatkozás, illetve az esetleges személyes szimpátiák alapján vannak megválasztva.

Ez értelemszerűen behatárolja a megválasztott elnökségi tagok későbbi számonkérhetőségét, hiszen semmilyen írásos anyag nem áll rendelkezésre ahhoz, hogy az ott jelen nem levők megismerhessék az illető elképzeléseit, céljait, és hogy mit kíván tenni ezek elérése érdekében. Sajnos e tekintetben a küldöttközgyűlésen készült jegyzőkönyv sem jelent támpontot, hiszen abból még az ott szóban ismertetett elképzelések sem ismerhetők meg, csak ennyi: „11.) Dr.Tóka László: *A jelölést elfogadta és bemutatkozott.*”⁴⁵ Gyakorlatilag fogalmunk sem lehet arról, hogy az egyébként elnökségi taggá valóban megválasztott dr. Tóka László milyen szerepet kíván betölteni az MVGYOSZ elnökségének öt éves (2005-től 2010-ig tartó) mandátuma alatt.

MVGYOSZ-KIADVÁNYOK

Az országos szövetség három hivatalos kiadvánnyal segíti a látássérült emberek tájékozódását. A Vakok Világa folyóirat havonta egyszer jelenik meg az előfizetők igényeinek megfelelően négyféle formátumban: síknyomtatásban (a gyengénlátó olvasók igényeinek megfelelően nagy méretű betűkkel), Braille-ben, elektronikusan és felolvasva. Hetente jelenik meg a szövetség e-mailes hírlevele, illetve elvben folyamatos frissítésű az MVGYOSZ honlapja (www.mvgyosz.hu).

⁴⁴ http://mvgyosz.budapest.hu/engine.aspx?page=mvgyosz_alapszabaly

⁴⁵ <http://mvgyosz.budapest.hu/resource.aspx?ResourceID=jegyzokonyv051210>

A háromféle kiadvány más-más szerepet tölt be a tagság tájékoztatásában. A honlap például természetesen nem csak az aktuális híreket tartalmazza, hanem a szervezet működésével kapcsolatos alapvető információkat is. Ilyenek a tageszervezetek és a központi hivatal munkatársainak elérhetőségei, a nyújtott szolgáltatásokról (Braille-könyvtár, Hangoskönyvtár stb.) szóló tájékoztatók, volt már szó az elnökségi ülések jegyzőkönyveiről, vannak a honlapon általános tájékoztató kiadványok és így tovább.

A honlap Aktuális című oldala és a hetente egyszer, e-mailben kiküldött hírlevél tartalma gyakorlatilag megegyezik: az aktuális felhívásokat, pályázatokat, rendezvényeket tartalmazza. A hírlevél a honlaphoz képest elsősorban kényelmi szolgáltatás, a segítségével az előfizetőknek nem kell felkeresniük a honlapot, a hírek „házhoz jönnek” e-mailben, ami az informatikában kevésbé járatos látássérült emberek számára kedvező visszhangra talált, az elindítása után a hírlevél gyorsan népszerű vált.

A Vakok Világa folyóirat minden hónap elején jelenik meg, a síknyomtatásos változat negyven oldalas, de a nagyobb betűméret miatt a közölt cikkek összterjedelme csak kb. 90 ezer karakter. Állandó rovatai az elnökségi ülésekről szóló beszámolók (ami a honlapon közölt jegyzőkönyveknél értelemeszerűen olvasmányosabb, összefoglaló és értelmező jellegű). Sok beszámolót közölnek különböző rendezvényekről, kirándulásokról, versenyekről. Foglalkoznak életmód-tanácsadással és a vélhetően idősebb olvasótábor kedvéért betegségmegelőzéssel, tanácsadással is. A lap általában tartalmazza mindazokat a felhívásokat, amelyek a hírlevélben való megjelenés óta még nem veszítették el aktualitásukat. Itt figyelembe kell venni, hogy a lap Braille-nyomtatásos, illetve a stúdióban felolvasott változata az elektronikus és síknyomtatású verziókhöz képest jelentős késéssel jelenik meg, a Braille-változat például két héttel később. Sajnos gyakran elő is fordul, hogy a Braille-változat olvasói, mire a lapot kézhez kapják, az abban közölt felhívások, pályázatok határideje lejár.

BETÖLTI-E SZEREPÉT A VAKOK VILÁGA FOLYÓIRAT?

A kérdés tárgyalása azért különösen fontos, mert a Vakok Világa az egyetlen szerkesztett orgánus, amely – legalábbis a többihez képest – jelentős anyagi forrásokból, többféle újságírói műfaj által a vakügyi kérdésekben a tények és vélemények sokszínűségét bemutathatná. Az MVGYOSZ alapszabálya szerint a szervezet „A látássérültek tájékoztatása és kulturális igényeinek kielégítése céljából (...)kiadja a " Vakok Világa " című folyóiratot, a szövetség hiva-

talos lapját, melyben rendszeresen közzéteszi tevékenységének és gazdálkodásának legfontosabb adatait, valamint közhasznúsági jelentését.”

Megkérdőjelezhető azonban, hogy ezt a feladatot a Vakok Világa folyóirat mennyire látja el megfelelően (a vizsgált időszak a 2007-2008-as, a Garamvölgyi Annamária főszerkesztő megválasztása óta kiadott lapszámok). A lap közéleti kérdésekben szinte kizárólag dr. Szőke László MVGYOSZ-elnök álláspontjának kritikátlan bemutatására szorítkozik, rendszerint hosszasan idézi a legkülönbözőbb fórumokon elhangzott felszólalásait, sőt, a főszerkesztőnő kvázi udvari újságíróként az MVGYOSZ vezetőit brüsszeli útjukra is elkísérte.⁴⁶ Az elnök iránti lojalitást tükrözi az illusztrációk kiválasztása is, például a 2008. februári szám címlapján, valamint a harmadik és hetedik oldalán is dr. Szőke László és társaságának fényképe látható. Nem állítjuk, hogy ezek egyikének sincs valódi hírértéke (a Sólyom László köztársasági elnök társaságában készült fénykép közlése például nyilvánvalóan indokolt), mégis feltűnő, hogy a kilencedik oldalig kell hátralapozni, hogy olyan fényképet lássunk, amelyen az MVGYOSZ elnöke *nem* látható.

Mindeközben a lap teljességgel nélkülözi bármiféle szakmai vagy vakügyi-politikai kérdés tárgyalását. Az elemi rehabilitációs pályázatokról, fejlesztésekről, illetve botrányról már esett szó, a debreceni módszertani központ megszüntetéséről is (pontosabban hogy a lapban *nem esett szó* ezekről), de a Vakok Világa a gyógyszerekhez adandó, Braille-írással tájékoztatókkal kapcsolatos kérdésekkel sem foglalkozott⁴⁷, ahogy a központi hivatalban zajló pályázatokkal sem. A látássérült emberek olvasóközönsége ezen a téren szenved hátrányt leginkább: az egyesületek vezetői már csak önérdemből is, mindenképpen hallatják a hangjukat, az illetékes szakemberek azonban vagy állást foglalnak nyilvánosan vagy nem, a szisztematikus megkeresésük, megszólaltatásuk, a tények jól szerkesztett felsorolása lenne a fizetett újságírók dolga, egy internetes fórum vagy levelezőlista tagjai ezt a munkát semmiképpen nem tudják elvégezni. A pénzben persze a Vakok Világa folyóirat szerkesztői sem dúskálnak: a lap egyetlen állandó munkatársa a főszerkesztő, továbbá a cikkek szerzői cikkírói díjban részesülnek.

⁴⁶ Látássérültek látogatása Brüsszelben - Elnökünk javaslatát helyeselte Kósáné Kovács Magda EU-képviselő, Garamvölgyi Annamária, Vakok Világa, 2007. november

⁴⁷ Fodor Ágnes és dr. Szőke László levelei:

http://azmvgyszrolcenzuranelkul.freeblog.hu/archives/2008/02/06/Fodor_Agnes_Dr_Szoke_mondjon_le_-_Szoke_Laszlo_tisztessegtelen_lejaratas/

A szakmai kérdések tárgyalása helyett a lap szerkesztői, Garamvölgyi Annamária főszerkesztő és férje, Cseri Sándor néha megdöbbenő hangnemben foglal állást az őket magukat érintő kérdésekben. Kiragadott mondatokat közölnek mások írásaiból, magánbeszélgetéseket és magánleveleket idéznek engedély nélkül, elfogult minősítések és kioktatás olvasható mindazokról és mindazok számára, akik negatív véleményt fogalmaztak meg az újság szerkesztőiről, vagy akik nem azonosultak az MGVYOSZ vezetése iránti lojalitásukkal. A tájékoztatás feladatát talán felesleges is számonkérni, amíg nem közszereplő magánszemélyeket a lapban otrombának, kártékonyak⁴⁸ vagy éppen nevetségesnek⁴⁹ lehet nevezni.

VAKLISTA ÉS MÁS LEVELEZŐLISTÁK

A számítógépet használó látássérült emberek számára a levelezőlista szinte ideális eszköz a kapcsolattartásra. Az e-mailek megírása és elküldése némi gyakorlat birtokában könnyen megoldható, a mások által írt levelek is házhoz jönnek, nem csoda, hogy 2006-2007-ben szinte divat volt levelezőlistákat indítani a legkülönbözőbb témákban. Mindezek elődje, a Vaklista című levelezőlista mára a legnépszerűbb vakügyi fórumnak számít: több mint tíz éve működik, több mint háromszáz tagja van, és rendkívül nagy a forgalma, napi hat-nyolc levél jelenik meg rajta.

A Vaklista híres és hírhedt egyszerre. Egyetlen vakügyi fórum sincs, amelyen ennyire nyíltan fejezhetné ki valaki a véleményét a látássérült embereket érintő témákkal kapcsolatban. Csapó Endre liberális és megengedő moderátor, a kelletténél talán egy fokkal megengedőbb is, a Vaklistán trágár és minimális vitakultúrát sem tükröző levelek is megjelentek már, és kifejezetten nem tiltja a pártpolitizálást sem (bár a parttalan vagy elfajuló vitáknak viszonylag gyorsan véget vet). Földi János egy levele szerint: *„...a véleményed tiszteletre méltó, de ne feledd el, hogy vagyunk itt jó sokan, és sok embernek sok véleménye van. És talán az sem mellékes, hogy a véleményed megfogalmazása kissé komolyra sikerült, főleg ha figyelembe vesszük azt, hogy ez egy sörszagú és füstös kocsmá, ahol a betérők azon túl, hogy néha hülyeségekkel borzolják a hangulatot, időnként böffentenek és szellentenek egyet-egyét. Ez nem annyira komoly lista, mint pl. a filozófusok listája, vagy az atomfizikusoké. Nézd el nekem, másoknak, talán általánosíthatok, hogy nekünk, hogy nem vagyunk tökéletesek, sőt néha kifejezetten taplók tudunk lenni.”*

⁴⁸ A hamis vádak lelepleződnek, Cseri Sándor, Vakok Világa, 2007. június

⁴⁹ Mihez van joga a szerkesztőnek?, Cseri Sándor, Vakok Világa, 2008. március

Moderáltabb időkben azonban a Vaklista egyedülálló lehetőség a különböző álláspontok ütköztetésére. A 2008. február-márciusi időszakban például szóba került

- a vakvezető kutyák viselkedése (a Tesco áruházból kitiltott vakvezető kutya kapcsán⁵⁰),
- a Vakok Világa szerkesztőinek mentalitása (Hegedűs István leveléből: *„Egyszerűen elfogadhatatlan, hogy egy magát újságírónak nevező ember ilyen minősíthetetlen, kioktató, cinikus, gúnyolódó hangnemben és stílusban írjon!”*),
- a Braille-írás fontossága pro és kontra a gyógyszerekhez adandó tájékoztatóval kapcsolatban (Herczeg Lajos: *„... hetekig a Braille-írás jelentőségéről írtok, most pedig arról, hogy nem kell a Braille tájékoztató. Akkor ezek szerint még sincs szükség a Braille-írásra?”*)
- a LÁRKE (az egyik székesfehérvári egyesület) által szervezett állásbörze (Lukács Sándor: *„Szerintem, nem a rossz idő tartotta távol a tagságot a konferenciától, hanem az, hogy unják a rizsát.”*).

A kiemelt vélemények véletlenszerűek, de talán érzékeltetik a Vaklista sokszínűségét, és hogy mennyire jelentős szerepe lehet egy ilyen független fórumnak a látássérült emberek életében.

Sok más levelezőlista is működik a Vaklista mellett a látássérült számítógép-felhasználók számára. Vannak technológiai témájú listák (a JAWS-lista a JAWS for Windows képernyőolvasó program felhasználóinak, a Besztel a mobiltelefonos lehetőségekkel kapcsolatban), illetve jelentősebb még az E-könyvek (ld. később), illetve az individuum a látássérült fiatalok számára. A levelezőlisták sokasodása azt mutatja, hogy a látássérült számítógép-felhasználók tökéletesen megértették azt, hogy az internet *szabad*, és mint ilyen, a *szólásszabadság* megvalósításának egyik fontos eszköze – ők pedig élni kívánnak ezzel az lehetőséggel.

⁵⁰ Kivezettek egy vakot a Tescóból a kutyája miatt, <http://index.hu/politika/bulvar/vakkutes/>

Könyvek

Minden embernek alapvető igénye az önálló olvasás, amelynek legfontosabb segédeszköze a vak és gyengénlátó emberek esetében ma már egyértelműen a számítógép. Többféle úton lehet elektronikus formátumú könyvekhez hozzájutni: a nyilvánosan elérhető digitális könyvtárakból (pl. Magyar Elektronikus Könyvtár, a Vizus Alapítvány könyvtárai, Vakok Elektronikus Archívuma stb.), illetve a szokásos síknyomtatású köteteket az optikai karakterfelismerő technológiát felhasználva beszkenelve és felismertetve is. Az immár elektronikus formátumú könyveket a vak emberek örömmel meg is osztják egymás között, hiszen egy könyv beolvasása jelentős idő- és energiabefektetéssel jár, felesleges lenne egy könyvet többször is beolvasatni és felismertetni.

A megosztás segítségével a látássérült emberek első pillantásra megdöbbenően sok művet tartalmazó saját elektronikus archívumokat tartanak fent, amelyek gazdagsága néha nem csak egy látó átlagember személyes könyvtárának gazdagságával mérhető össze, de akár egy-egy kerületi Szabó Ervin könyvtár választékával is. Ráadásul, amíg egy nyilvános könyvtárnál időbe telik egy-egy mű megérkezése és a népszerű kötetek esetén a kölcsönözhető könyvek példányszáma jelentős korlátot jelent, addig a látássérült emberek körében elég, ha egyvalaki hozzáfér az aktuális újdonságokhoz, a beolvasás és közreadás után egy nyilvános könyvtárból (FTP-tárhelyről) tetszőleges számú felhasználó letöltheti azt.

Az elektronikus formátumú könyvek általában az E-könyvek levelezőlistán jelennek meg először, akár már egy-két hónappal a síknyomtatású változat megjelenése után. Lényeges, hogy a könyvek felhasználása és terjesztése a vonatkozó szerzői jogok értelmében a látássérült emberek számára és körében *legális*, tehát a népszerű kötetek elektronikus verzióinak ilyen módon való terjesztése nem ütközik az aktuális szerzői jogi törvénybe. Ismét csak ötletszerűen néhány példa az e-könyvek levelezőlistához tartozó tárhely tartalmából 2008 márciusából: JK Rowling: Harry Potter és a Halálos ereklyék, Havas Henrik: Méhkirálynő, Moldova György: Kádár János, illetve egy közéleti szempontból is releváns kötet: Gyuresány Ferenc: Útközben.

MÁS VAKBARÁT KÖNYVFORMÁTUMOK

Sok más könyvformátum is létezik, amelyek a látássérült emberek számára jól használhatóak. Ilyenek a már tárgyalt Braille-könyvek vagy a felolvasott hangoskönyvek, utóbbiak a látó emberek körében is népszerűek, hiszen jól használhatóak például az olvasási nehézségekkel küzdők számára vagy autóvezetés közben. A látássérült emberek, illetve főleg a látássérült *tanulók* számára ezek különös jelentőségét az adja, hogy a reál tantárgyak képletei és speciális jelölései az értelmezett felolvasás segítségével tanulhatóak meg a legkönnyebben – a matematikai jelek és képletek Braille-írására például nincs is egységes jelölési rendszer bevezetve Magyarországon.

A hibrid hangoskönyvek „olyan, elsősorban CD-n megjelenő elektronikus formátumú könyvek, amelyen együtt tárolják egy könyv szövegét annak gráfszerű struktúrájával és a digitálisan felvett és tömörített, emberi hangon előadott hangfelvétellel együtt. Ezzel lehetővé válik bizonyos könyvek (elsősorban szépirodalmi és tankönyvek) színész vagy más előadó hangján felvett szövegének hallgatása mellett a CD adta lehetőségek kihasználása is, azaz a gyors és hatékony navigációs tevékenységek: keresés, visszalépés, előrelapozás, amelyek a hagyományos hangkazetták esetén nehézkesen és pontatlanul oldhatóak csak meg.”⁵¹

A DAISY (Digital Accessible Information System) egy, alapvetően a fenti koncepciónak is megfelelő hibrid hangoskönyv formátum, amely azonban egyben egy nemzetközileg is elismert, elterjedt és követett szabványos formátum is. A DAISY formátumú könyvek használata Európa nagy részén általánosnak számít, irodalmi műveket és folyóiratokat egyaránt terjesztenek ilyen módon. A DAISY könyvek lehetővé teszik, hogy a vak emberek akár egy enciklopédián belül is kiismerjék magukat, hiszen egy lexikon a szokásos felolvasott formátumban használhatatlan lenne a keresés és navigáció nehézségei miatt. A DAISY könyvekhez sokféle szoftveres és hardveres lejátszó eszközt is kifejlesztettek, tehát az informatika vívmányai segítségével, de a számítógéptől függetlenül is lehetővé teszik a könyvek meghallgatását.

Érdemes megemlíteni még az ANSI, az amerikai szabványügyi hivatal által az információs szabványok létrehozására felhatalmazott National Information Standards Organization (NISO) által definiált, a DAISY-hez céljaiban és felépítésében is nagyon hasonló Digital Talking Books (DTB) nevű hangoskönyv-formátumot. Az így szabványosított könyvek létre-

⁵¹ Mik azok a hibrid hangos - könyvek? Arató András, Vakok Világa 2000. május. 33- 34 p.

hozását a vakügyi szervezetek is támogatták, így elmondható, hogy ami a DAISY Európában, az a DTB Amerikában – ez két jellegében, hasznosságában és elterjedtségében is hasonló formátum – Magyarországon azonban mindkettő szinte ismeretlen.

A fenti könyvformátumok közös vonása, hogy Magyarországon vagy külföldön, de rendkívül fontos szerepet töltenek be a látássérült emberek életében, mert lehetővé teszik az önálló olvasást, akár a számítógéptől függetlenül is, ezzel segítik a tanulást, szórakozást, kulturálódást. Másik közös vonásuk azonban az is, hogy az elkészítésükhöz szakértő közreműködésére van szükség: jó orgánumú felolvasó kell, stúdió, hangmérnök, informatikus és így tovább. Ezért anélkül, hogy jelentőségüket lebecsülnénk, megállapíthatjuk, hogy a dolgozat témáját jelentő napi szintű tájékozódásban, illetve az aktuálisan kiadott könyvekhez való gyors hozzáférésben csak viszonylag csekély szerepük lehet.

Mozi és színház

A mozifilmek és a színházi előadások mint kulturális művek és mint közbeszéd tárgyai, társasági témát jelentenek, illetve a szociális és társasági élet fontos színhelyei. Lényeges különbség azonban a könyvekkel szemben, hogy a vak vagy gyengénlátó emberek a filmeket és a színelőadásokat is csak részlegesen, a hallásuk segítségével tudják befogadni. Éppen ezért a látássérült párok vagy társaságok értelemszerűen viszonylag ritkán járnak moziba vagy színházba. Akkor is kizárólag szinkronizált filmeket néznek meg (hacsak az illető nem beszéli a film eredeti nyelvét), továbbá a film vagy előadás megértéséhez szükségük van a látó társ vagy kísérő narrátori segítségére, vagyis a film vagy előadás fontos, de csak vizuális részeit közvetíteni kell a vak ember számára.

Külföldön haladó hagyomány olyan filmes kiadványok (videókazetták, DVD-k) készítése, amely a látássérült emberek számára készült narrációt tartalmaz. Magyarországon azonban sajnos egyetlen ilyen film készült eddig: a Vakvagányok...⁵²

A moziműsor és a színházi előadásokról szóló információk elérhetősége hasonló a rádió- és tévéműsoréhoz: az informatikai lehetőségek, például a port.hu alapvetően szöveges honlapja jól használható a látássérült emberek számára is, aki viszont nem használ számítógépet, gyakorlatilag csak az esetleges segítőkre, felolvasókra támaszkodhat.

A filmeket a látássérült emberek ugyanúgy tudják megszerezni otthonra, mint a látó társaik, azaz megvásárolják a boltban vagy letöltik az internetről. A torrent szoftver használata vagy a fizetős FTP-tárhelyek igénybevétele általában könnyedén megoldható a képernyőolvasó szoftverek használatával.

⁵² http://www.port.hu/pls/fi/films.film_page?i_film_id=36622&i_city_id=3372&i_county_id=-1

Összegzés

Ahhoz, hogy a látássérült emberek körében szerzett tapasztalataimat összegezni tudjam, elsőként tisztázni kell, kit nevezünk a közéleti kérdésekben jól tájékozott embernek, azaz informált, a felelős döntésekre felkészült állampolgárnak. Talán nem túl erős állítás, hogy aki 2008-ban Magyarországon kizárólag az országos kereskedelmi televíziókból szerzi ismereteit, nem tartozik a legalaposabban informáltak közé. Lényegesen tájékozottabbnak tekinthető az a médiafogyasztó, aki már a közszolgálati és kábeltévék politikai, közéleti témájú háttérműsorait is ismeri, nem beszélve a hasonló profilú rádiókról. **Ha tekinthetünk tájékozottnak egy olyan állampolgárt, aki nem olvas újságot és nem használja az internetet, tehát csak a tévéből és a rádióból szerzi ismereteit, akkor a látássérült embereknek is megvan a lehetőségük arra, hogy ezek segítségével ők is tájékozódni tudjanak.**

A nyomtatott sajtótermékek olvasása azonban a látássérült emberek számára kizárólag az informatika vívmányain keresztül érhető el – de elérhető, ahogy a többi elterjedt internetes fejlesztést is igénybe tudják venni. **Dolgozatom legfontosabb következtetése ezért, hogy a látássérült emberek tájékozódásában a digitális írástudásnak sokkal nagyobb a szerepe, mint a látó embertársak esetén. Egy látó ember még 2008-ban is lehet jól tájékozott attól, hogy nem tudja használni a számítógépet – egy látássérült ember szinte egészen biztosan nem.**

A vakügyi közéletben való tájékozódás és részvétel is nehezen oldható meg számítógép nélkül. Az országos szövetség nem elektronikus kiadványai a látássérült emberek összességéhez képest csak elenyésző számú előfizetőhöz jutnak el, és amint láttuk, azok szerkesztői még csak meg sem próbálnak teljeskörű tájékoztatást nyújtani. **A vakügyi társadalmi közélet alapvető színtere az internet, ami tovább növeli a látássérült emberek digitális írástudásának fontosságát.**

Sajnos a látássérült embereknek ma még csak kisebb része használ számítógépet: a kb. nyolcvanezer vak vagy gyengénlátó ember közül kb. kétezeren. **Mégis, az informatikai lehetőségek bemutatása, oktatása és továbbfejlesztése, valamint a digitális alapokon működő eszközök elterjesztése az egyetlen járható út ahhoz, hogy a látássérült emberek a közéleti kérdésekben a jelenleginél nagyobb mértékben tudjanak önállóan tájékozódni.**